

Forord til de to oversættelser:

I teksten "Forudsætninger" har jeg forsøgt at redegøre for den historiske og delvis den teoretiske ramme, der omgiver disse to oversættelser. Andre tekster fra dengang kunne let have været medtaget, og vi har da også to samlinger af Bordigas økomarxistiske tekster, der er ganske omfattende. Jeg har nævnt dem for fire år siden i *Opstandens underlag*, men gengiver her kort titlerne på bøgerne, der i øvrigt begge udkom efter Amadeos død 25-7-1970:

Costruzione e rivoluzione, Torino: Gruppo della Sinistra Comunista, november 1972. Det drejer sig om en gruppe, der var brudt ud af det internationale kommunistiske parti, og som straks begyndte at publicere tekster af Bordiga med angivelse af forfatternavnet. Der forekommer desværre afskriftsfejl i denne udgivelse. Bogen/hæftet var på 92 sider. Efter flere navneskift i udgivergruppen blev den til tidsskriftet *n+1*, fortsat baseret i Torino.¹ I november 1991 publicerede den en lettere omredigeret udgave af Bordigas økomarxistiske tekster, *Drammi gialli e sinistri della moderna decadenza sociale*, altså "Krimiagtige og skumle dramaer i det moderne samfunds forfald" eller "Det moderne samfundsforfalds krimiagtige og skumle dramaer". Titlen er fra en Bordigatekst udgivet anonymt i *il programma comunista* nr. 17, 1956, i anledning af bl.a. atlantehavslinieren Andrea Dorias forlis. Som underrubrik havde den teksten: "Tecnica rilasciata ed incurante – Gestione parassita e predona", dvs. "Tilbagelænet og forsømmelig teknik – Parasitisk og plyndrende forvaltning". Og den var også med i antologien fra 1972, ligesom den også er det i den franske antologi, *Espèce humaine et croûte terrestre*, Paris: Payot, 1978. Den franske antologi er oversat og annoteret af Jean Bouton efter overenskomst med *il programma comunista*. Den franske bog var på 220 sider og meget seriøst redigeret. Den blev genudgivet i maj 2024 af forlaget Entremonde i Genève under den samme titel og med et forord af Gilles Dauvé / Jean Barrot. Titlen på den franske antologi er så den, der tilhører tekst nr. to af de her til dansk oversatte.

Begge de her oversatte tekster indgår i den serie, der hedder *Sul Filo del Tempo*, som kan oversættes med "på tidslinjen" eller "langs tidslinjen". Der blev udgivet 136 "fili" mellem 1949 og 1955. De to, vi bringer her i dansk oversættelse er nr. 104 og 105. *Sul Filo del Tempo* stod først at læse i det internationalistiske kommunistiske partis avis *Battaglia comunista*. Efter splittelsen i 1951-1952 fortsatte serien i den nye avis *il programma comunista*, der blev grundlagt i 1952 og havde Bruno Maffi som redaktør fra 1952 til 2001. Den findes fortsat, men udkommer sjældent.

Alle *Sul Filo del Tempo* er tilgængelige på italiensk on-line:

https://www.quinterna.org/archivio/filitempo/0_1949_55.htm

I 2020 var det 50 år siden Amadeo Bordiga døde: Hæftet *Drammi gialli e sinistri della moderna decadenza sociale* blev genudgivet af *n+1*, mens forlaget Brill udgav den første engelsksprogede Bordiga-antologi i det hele taget (i forlagets serie Historical Materialism). Dens udvalg dækkede hele Bordigas produktionstid og marxistiske virksomhed, dvs. gik fra 1912 til 1965. Den var oversat af Giacomo Donis og Patrick Camiller, mens Pietro Basso havde redigeret. 30 august 2020 publicerede hjemmesiden Jacobin et interview med Pietro Basso

¹ En af de vigtige publikationsserier i processen frem til *n+1* var *Quaderni internazionalisti* [internationalistiske hæfter], der tilvejebragte meget ukendt materiale om den italienske venstrekommunismes historie; både som dokumenter og som analyser.

ved Jacobins Europaredaktør David Broder. Meget læseværdigt: Alle der ikke kender den italienske venstrekommunismes historie kan begynde der.

I den anden af de to tekster, der her er oversat, henvises der til en generalforsamling, dvs. et møde, afholdt i Milano den 6 til 7 september 1952. Rapporterne til mødet omhandlede "Marxismens historiske 'uforanderlighed" [La "invarianza" storica del marxismo] og "Aktivismens falske ressource" [Falsa risorsa dell'attivismo]. De blev publiceret: På italiensk i det eneste nummer af et planlagt tidsskrift, der netop skulle hedde *Sul filo del tempo* og som udkom med ét nummer i maj 1953. Senere genoptrykt i *il programma comunista* numrene 5 og 6, hhv. 15 marts og 1 april 1969. Teksterne kom nemlig til at indgå i den flerårige tvist mellem franske og italienske "programmister", der mundede ud i udgivelsen af tidsskriftet *Invariance* i begyndelsen af 1968. De to rapporter udkom derfor på fransk i *Invariance*, første serie nr. 3, juli-september 1968, og senere i *Programme Communiste* nr. 53-54, oktober 1971. Om *Sul filo del tempo's* eneste nummer er der det at sige, at det er usammenligneligt med alle andre publikationer fra den italienske venstrekommunisme efter krigen. Det er sprudlende af teorier og emner, der var blevet fremlagt mellem april 1951 og april 1953 og drøftet på otte "riunioni generali", generalforsamlinger, alle afholdt i Italien (i byerne Rom (to gange), Napoli (to gange), Firenze, Milano, Forlì og Genova). Vi refererede listen over venstrekommunistiske generalforsamlinger i sin tid i *Kommunismen* nr.1, maj 1972, s. 110-114. Det sprudlende skyldes nok sammenstødet mellem to kollektive fornemmelser i en og samme gruppe: På den ene side muligheden for at genoptage internationalistiske emner, der måtte fortrænges blandt italienske og franske kommunister, mens fascismen og socialismen i ét land på hver sin måde skabte en statsreformisme vendt mod den internationale revolution. På den anden side en umiskendelig vilje til genstart af den marxistiske verdensforståelse.

CJ, 25-7-2024

DET ALMENNYTTIGE, DET PRIVATES SLARAFFENLAND²

Ustandselig bliver der på det økonomiske livs fremskudte scene i dag fremvist værker til *almen nytte* passende oplyst af projektlørgter fra politik og presse. Og som et mesterværk inden for vor tids civilisation og sociale fremskridt fremhæves fra alle sider *ekspropriationen* af privat ejendom og af private rettigheder, en ekspropriation der er nødvendig, så planen for det nye værk, der er mere eller mindre storslået og omfattende, kan finde sted og udvikle sig for dermed at føre til strålende velgerninger, højt besungne fornyelser og forbedringer.

At den herskende borgerlige klasse med sine partier og sin presse slår på tromme til fordel for disse "virkeliggørelser" og kappes med andre lande for at besynge dem som sensationelle og kolossale, er fuldt forståeligt. Det er ellers ikke, fordi førkapitalistiske regimer, også de ældgamle, ikke har efterladt sig gigantiske bygningsværker, som kun store magthavere kunne få gennemført, og til og med sådanne der udgjorde afgørende bidrag til udvikling af produktion, og ikke bare var propaganda- og prestigemonumenter eller mindesmærker: Det drejede sig om anlæg af veje, kanaler, havne og vandværker med henblik på anvendelse af flodernes vande og inddæmning af usunde områder m.m.m. I den borgerlige tidsalder bliver disse former for virksomhed mere udbredte og fremherskende, hvorved anvendelserne af nye former for termisk og elektrisk energi til stadighed bliver mere sammensatte og omfattende, og det i en sådan grad at der for udstrakte områders vedkommende kræves et centrum med en ens ledelse, hvorved det bliver nødvendigt, at sådanne områder fratages privat myndighed.

Hvad der i stedet er uden logik, er den eksalterede lovprisning af og reklame for sådanne værker, indbefattet for dem, der i mellemtiden er kommet til at tilhøre banal mekanik, som udgjorde de midt i det nuværende samfund en foruddiskontering af et fremtidigt samfund lig det, de klasser, der ikke nyder godt af profit og ledelse, måtte kræve. Det er således den gængse vurdering, at enhver handling, der gør private interesser underordnede i forhold til generelle formål, udgør et lille "forspil" til kommunisme.

I offentligheden og i almindelig samtale mener man, at borgeren og proletaren, den konservative og den revolutionære må kunne mødes i en lovprisning og højtidelig udlægning af "en moderne opfattelse" af ejendomsret. En gang indebar dette, f.eks. i Romerretten, en ubegrænset ret til at bruge og misbruge ens egne sager, uden at hverken privat eller offentlig myndighed kunne gribe ind (Rom har dog efterladt sig ikke blot enkelte eksempler på, men et verdensomfattende netværk af imponerende eksempler på statsvirksomhed). I dag indrømmes det som et stort fremskridt, at en sådan ret må underlægges en serie begrænsninger, og i de tilfælde, hvor en tiltagende almennytte er på færde, også en ophævelse, der tilvejebringes ved, at myndighederne udsteder forordninger om ophøret af privat ejendom.

I alle stater findes der derfor en lov om ekspropriation til almennyttige formål, og blandt disse bliver den italienske fra 1865 fremhævet som et monument over juridisk visdom, for skønt den aldrig blev fulgt op af det berammede regelsæt, indeholder den en gennemtænkt anordning. Det er ikke mindre indlysende, at alt som tiden går, bliver de tilfælde hyppigere, hvor sådanne love må anvendes, og det ikke blot fra statens og andre offentlige myndigheders side, men fra allehånde virksomheders side. Og i dag er der en hel serie særlove, der

² "Pubblica utilità, Cuccagna privata", i *il programma comunista* nr. 5, 4 december 1952, usigneret ligesom den efterfølgende. Dansk oversættelse ligesom den efterfølgende: Carsten Juhl. O.a.

foruddiskonterer, at også private parter kan tilgodese det ganske vanskeligt bestemmelige begreb om "almen nytte", når disse ellers kan bevise, at deres virksomhed (indbefattet virksomhed til fremstilling, fabrikation eller bygningskonstruktion) svarer til førnævnte vanskelige begreb.

Det er indlysende, at under sådanne transaktioner overføres ingen privat formue til en offentligt tilgængelig rigdom, eftersom ekspropriationen forløber som et *erstatningsforhold*. Og ser vi bort fra helt usædvanlige tilfælde, så skal den eksproprierende instans ifølge italiensk lov betale "den retmæssige pris som ved en fri overenskomst om køb og salg". Det er en omfattende procedure, der tillader den eksproprierede først at gøre indsigelse mod, at det skulle dreje sig om almenvellet, og dernæst forhandle, om beløbets størrelse kan holde den pågældende skadesløs eller ikke.

Det drejer sig således ikke om noget brud på den regel, at staten ikke kan konfiskere privat rigdom (en ret som myndighederne uendelig mange gang i historiens løb har tiltaget sig uden at drømme om at være blevet socialistere af det), men om en begrænsning af princippet om parternes selvbestemmelse ved enhver køb-og-salgs handling ud fra deres opfattelse af egen økonomisk fordel. Det drejer sig således ikke om en ekspropriation i samfundsmæssig forstand, men om at *tvinge til at sælge* i bestemte tilfælde, også selvom ejeren slet ikke har til hensigt eller lyst til at gøre det. Nu kan enhver indse, at de forhold, der her er på færde, ikke begrænser sig til grundejendom, jordejendom og byggeri, men alt oftere inddrages i alle handels- og vareudvekslinger, når krigsbetingelser eller andre lignende forhold bevirker, at stat og myndigheder fastfryser priser på givne produkter (som til og med ofte ikke svarer til priserne på det frie marked), beslaglægger varer hos producenter eller sælgere, indfører rationering for forbrugerne og så fremdeles, hvad alle kender til i dag.

Ud fra et marxistisk synspunkt opstår fejlen, når det fra proletarisk side indrømmes, at staten – uanset om det er for et kortere tidsrum eller bestemte steder – ved at deltage i sådanne operationer skulle kunne virke på vegne af *hele samfundet* og i *alle* befolkningslags interesse ved at forbedre betingelser, der kommer alle klasser til gode, velhavernes såvel som arbejderne.

Dette udgør ikke blot en alvorlig principiel fejl, men kapitalismens seneste udvikling tillader også at fastslå, at det *initiativ*, der hidrører fra en offentlig myndighed, er ren maskering og kun tilsyneladende: Faktisk udgår initiativet altid fra personer eller grupper, der vil opnå en profit derved, hvorfor tilskyndelsen forbliver kapitalistisk.

Men det er heller ikke nogen ny ting, at der opstår en banal forvirring *mellem* den socialisme, der bæres frem af en revolution, som løber det kapitalistiske system over ende og dermed bringer ikke blot ejendommen men også den kapitalistiske profit til fald uanset dennes form, *og* den nuværende stats virksomhed inden for økonomien, når denne socialiserer og nationaliserer endog private produktionsforetagender ud over den private ejendom til jord og bygninger. Dagens eksempel i England viser da også, hvor enkelt det modsat er at *afnationalisere* nationaliserede industrier.³ Mens staten har autoritet til at nationalisere, så forekommer det også sandsynligt, at den eksproprierede, der har opnået erstatning, nægter at tilbagebetale skadesløshedsgodtgørelsen. Loven garanterer, at den private opnår en "rimelig pris", men den garanterer slet ikke, at staten som forvaltende myndighed ikke mister *sin* formue, når den er træt af at forvalte. Begge overdragelser finder

³ I Storbritannien blev stålindustrien nationaliseret af en Labour-regering i februar 1951 for siden at blive afnationaliseret efter en Tory-sejr ved parlamentsvalget i oktober 1951. Og den blev gennationaliseret af en Labour-regering i 1967. O.a.

først sted, når der i de to faser er muliggjort kolossale fortjenester for store bander af kapitalistiske virksomheder; og ved begge operationer forekommer der sædvanligvis kun én rigtig *eksproprieret*, og det er en, der ikke har anledning til at foretage nogen beregning "ud fra den frie handelsudveksling", og det er proletariatet.

Førnævnte banale forvirring blev hundrede gange defineret og angrebet af Marx endog på *Manifestets* tid. Og vi finder en storslået formulering i teksten *Klassekampene i Frankrig*. Som det er blevet sagt utallige gange, så udgør det sociale miljø og samfundshistorien i Frankrig "prøvekollektionen" for den kapitalistiske udviklings sammensatte stadier, som til bestemte tider og steder bliver koncentreret på to år, mens de til andre tider og på andre steder udtyndes over et århundrede, hvad vores bevægelse *burde* være pansret imod, så den ikke lod sig bedrage.

"Afskaffelse af beskyttelsestolden – socialisme! For det angriber monopolindehaverne i Ordenspartiets *industrielle* fraktion. Ordning af statshusholdningen – socialisme! For det angriber monopolindehaverne i Ordenspartiets *finansielle* fraktion. Fri import af udenlandsk kød og korn – socialisme! For det angriber det monopol, som den tredje fraktion af Ordenspartiet, *godsejerne*, har. Frihandelspartiets, dvs. det mest progressive engelske borgerlige partis krav, bliver i Frankrig til lige så mange socialistiske krav. Voltairianisme – socialisme! For det angriber en fjerde fraktion i Ordenspartiet, den katolske. Pressefrihed, foreningsfrihed, almen folkeundervisning – socialisme, socialisme! Disse krav angriber ordenspartiets samlede monopol."⁴

I har nok forstået, at det, Marx tildeler et ordentligt spark i 1848, netop er det valgprogram, vi skal til at se på bannerne i Italien i 1953 (bytter man om på 8 og 9'tallet, så er der lige gået et sekel): Mod monopolerne inden for industri, finans og jordejendom! Mod præstestyret og for ytringsfriheden, for den frie skole og forsamlingsfriheden! Hvis program er så det? Det er de konformistiske megapartiers med den frie medlemsskare af millioner af aktivister, der er aktive med henblik på at gøre sig selv og andre til komplette tåber.

Marx kalder endog alt dette for "borgerlig socialisme": For ham var datidens demokratisk-utopiske og socialpacifistiske bevægelse "småborgerlig socialisme", for den krævede velkendte reformer, krav der fortsat huserer efter hundrede år: "kreditinstitutter", "progressive skatter", "begrænsninger af arveretten", "statens overtagelse af større anlægsarbejder" "og andre forholdsregler <og i parentes tilføjer vi, såfremt de ellers var mulige ud fra den hensigt, som forfægtes af hæfteplasterreformisterne>,"⁵ som med magt skal sinke kapitalens vækst".⁶

Vi vil snart indse, hvor sandt dette er inden for de offentlige arbejder såvel som over alt: Og derfor er de jamrende progressive ikke andet end reaktionære. Her slutter så Marx (januar 1850) med en passage, der ikke blev citeret (men netop ikke glemt) af Lenin [i *Staten og revolutionen*], da han begav sig ind på det diktaturbegreb, som vi også kender fra Marx' brev til Weydemeyer af 5 marts 1852.⁷ "Proletariatet grupperer sig mere og mere om den

⁴ Karl Marx, *Klassekampene i Frankrig*, i K. Marx & F. Engels' Udvalgte Skrifter (MEUS), bd. I, København: Tidens forlag, 1952, pp. 214-215. Justeret oversættelse ud fra Marx Engels Werke (MEW), bd. 7.

⁵ Indskud af Bordiga. O.a.

⁶ Marx op. cit. i MEUS I, p. 215, og MEW 7, p. 89.

⁷ Og som Lenin netop citerer i en tilføjelse af 1918 til *Staten og revolutionen*. O.a.

revolutionære socialisme, om kommunismen, for hvilken borgerskabet selv har opfundet navnet Blanqui. Denne socialisme består i erklæringen af den permanente revolution <die Permanenzerklärung der Revolution>, proletariatets klassediktatur som den nødvendige overgang til afskaffelsen af klasseforskelle i det hele taget, til afskaffelsen af samtlige produktionsforhold, hvorpå klasseforskellene beror, til afskaffelsen af samtlige samfundsforhold, der svarer til disse produktionsforhold, til omvæltningen af samtlige ideer, der stammer fra disse samfundsforhold.” MEUS I, s. 216, MEW 7, s. 89-90.

Marx “beskriver” som altid begivenheder i Frankrigs historie, og samtidig fremfører han revolutionens program i flammeskrift.

I GÅR

Det bliver nødvendigt at opholde os især ved opførelsen af de store byer og ved deres bemærkelsesværdige ekspansion – og betragtningerne vil også gøre sig gældende for enhver anden sektor med generelle anlæg til jernbaner, veje, vandværker, havne osv. – for rigtig at forstå den klassiske marxistiske bedømmelse af statens økonomiske virksomhed inden for offentlige arbejder (og efterhånden får alle industriproduktionens grene karakter af at være “offentlige” arbejder), samt hvorfor staten derved ikke har pensioneret Kapitalen med stort ‘K’ eller lagt den i dvale, men tværtimod har tilrettelagt de bedste betingelser, for at den kan nå op på sit højeste ondartede niveau. Det er her, at fremgangsmåden med at ekspropriere til almen nytte anvendes i fuld målestok, alt mens den af enfoldige sjæle besynges som samfundets principielle sejr over det private. Det drejer sig nemlig ikke blot om at klippe en strimmel i et kort over de private ejendomme, så en sti, en vandvej, en asfalteret vej eller en jernbane kan passere ved at slange sig omkring for at undgå at beskadige et eller andet. Det drejer sig derimod om at beslaglægge og regulere udstrakte territorier, der fra en landbrugsøkonomi og dertil hørende systemer overgår til byggemodning med henblik på at bosætte beboere fra overbefolkede byområder. Her har offentlige myndigheder måttet påtage sig en central styring, der i øvrigt udvides mere og mere til hele landet på grund af de krav, der stilles af utallige anlægsarbejder, hvis netværk går fra centrum til centrum for til slut at betjene selv det mindste landbrugsområde i de udviklede lande. Det er på det grundlag, at der er kommet en videnskab til, som behandles med alt for megen begejstring fra arbejderpartierne side til trods for dens mange klassebestemte fælder: Urbanistikken. For de offentlige myndigheder giver det ikke blot udseende af, at de lader sig inspirere af denne ganske larmende videnskab for dermed at være i overensstemmelse med den *almene* interesse, når der skal virkeliggøres projekter, som indebærer sanering og genopbygning af hele kvarterer ved at fordrive de gamle huses indehavere, men ved at etablere overordnet planstyring formår samme myndigheder at indføre meget stærke begrænsninger for ejerne af fast ejendom og jord, hvad angår mulighederne for at ændre og bygge (og her begynder så den storpralende selvros om at have tugtet det private initiativ til gavn for kollektive formål).

Der er ikke noget nyt i alt dette, og der er slet ikke nogen foruddiskontering af socialisme her! Det historisk nye, der er et særkende for kapitalismen, består i den enorme størrelse på metropoler, som aldrig før den borgerlige tidsalder har kunnet sammenstuve millioner af mennesker inden for sine grænser. Det skete end ikke i Mellemøstens legendariske storbyer som Theben og Babylon.

Derimod blev byer altid bragt i stand ved offentlige myndigheder, og de opstod ikke ved tilfældige møder mellem enkelte bygherrer. I perioder, hvor samfundsforholdene var

kendetegnet ved udbredt spredning og molekylære tilstande såsom i Middelalderen, den altid udskældte Middelalder, satsede feudalherren på at lægge afstand mellem sit slot, gods eller landsby med fæstebønder og de andre feudalherrer i nærheden, hvorfor overgangen fra landbrugets ordninger til byens måtte følge centrifugale og ikke centripetale love.

De vilde folkeslags landsby eller endda nomadernes (med en gruppe telte eller måske vogne uden faste tilholdspladser, der gik forud for de moderne urbanisters overtro på præfabrikerede huse eller campingvogne) var forenede i en primitiv kommunisme med simple krav til et forsvar mod alle udefra kommende farer (rovdyr, fjendtlige folkeslag, røvere, naturkatastrofer osv.), som måtte forhindre en mere spredt form for ophold.

Men (og det er ikke for ingenting, at *polis* både gælder for by og gælder for *stat*) da samfundsopdelingen i klasser opstår foranlediget af produktiv og social virksomhed, og der dermed (i et kredsløb, vi meget ofte har behandlet i disse tekster) opstår en magtorganisation, så bliver byerne "grundlagt". Så en af de første udredningsplaner (som går tilbage til selve mytologien) blev altså skabt af Romulus, og eftersom han ikke havde arbejdshold og kompas, måtte han benytte oksekind. Og eftersom urbanistikken er affødt af en maksimeret konflikt, blev det Remulus, der måtte betale prisen.

Oldtidens og Middelalderens byer hvilede på en stram regulering, og den kunne ikke gælde uden for byens mure, medmindre det foregik i en militærleders eller statsmands navn. Borgerskabet nedbrød alle disse mure, og nu må det halse efter den overflod af byggeri, der kommer til fra alle sider, for at bringe lidt orden ind i det profitorgie, som er sluppet løs.

Vi lader os ikke fortrylle af nogen beskrivelse, der er baseret på latterlige tekniske snydetal om millioner af kvadratmeter og milliarder af kubikmeter, mange tal med mange nuller, til konstruktioner af huse, lejligheder, arbejdsdage, tons cement, jern osv., men ser på denne sag på en helt anden måde og med de sædvanlige citater igen. Og indtil kedsomheden melder sig, vil vi forsvare os mod antagelsen af, at vi har opdaget noget nyt.

Eftersom borgerskabet koncentrerede menneskene i fabrikker, så måtte det også virke med henblik på at koncentrere tusinder af feudale magtbeføjelser i én eneste statsmagt samt det uendelige antal landsbyer i store nationale hovedstæder og i byer med politipræfekturer. Staten opstod altså på den tid, hvor der var feudale regimer, og borgerskabet overtog den fra dem. Men allerede da den opstod, var den en borgerlig skabelse, som imidlertid måtte gennem en meget langvarig kamp for at kunne samle og koncentrere opgaver og beføjelser tilhørende ordnerne adel og gejstlighed, der holdt til i slotte, godser, sogne og klostre. Og det var det, byerne opstod af.

Så det er ikke et særlig korrekt svar, Stalin kort leverer, da han skal besvare spørgsmålet om ekstra-økonomisk tvang under det feudale regime: "Selvfølgelig deltog den ekstra-økonomiske tvang i styrkelsen af feudalherrerens økonomiske magt; det var imidlertid ikke den, men den feudale ejendomsret til jorden, der udgjorde feudalismens grundlag."⁸ I et korrekt svar skulle man allerførst have sagt, at udtrykket ekstra-økonomisk tvang ikke er marxistisk, men kun giver mening i en borgerlig liberal økonomi, hvor værdiloven og spontan økonomisk virksomhed udgør en "evig naturlov", så borgerne skal have væltet middelalderregimet, fordi det var naturstridigt. Inden for marxismen er tvang og vold

⁸ J. D. Stalin, *Economic Problems of the USSR*, part 8: "Other Questions". On line; Stalins bog er fra 1951. Hans forklaringer i denne bog er blevet systematisk imødegået i Bordigas *Dialogato con Stalin* [Dialog med S.], der udkom som selvstændig bog fra Edizioni Prometeo efter først at være blevet bragt i serien *Sul filo del tempo* i *il programma comunista* numrene 1, 2, 3, 4, i 1952. Fransk oversættelse i *Programme Communiste* nr. 8, juli 1959. O.a.

økonomiske faktorer på lige fod med vareudvekslingen; eller rettere, der er ikke noget økonomisk forhold, der går "fri" af klassekraften. Den feudale ejendom var ikke *ejendom* i borgerlig forstand, men et personligt herredømme over massen af livegne. De var forbundet til jorden, og jorden var det til herren, men ved bånd af administrativ og politisk natur. Imidlertid er den del af udkommet og arbejdet, den livegne skylder herren eller præsten, grundlagt på et økonomisk forhold som ethvert andet. Og i begyndelse var det en ydelse, der som modydelse fik det forsvar mod udefra kommende røvere, herren og hans væbnere kunne give de livegnes fattige forråd og deres forarmede "arbejdsinvestering" i jorden. Også i moderne stater opnår den skat, borgerne betaler staten til gengæld for mange tjenesteydelser (strissernes inklusive), ikke nogen udligning ud fra den værdilov, som Manchesterskolens tilhænger Stalin mener, hersker over alt. Udgør disse ydelser da en ekstra-økonomisk tvang? Desværre udgør de blot højdepunktet af den "økonomiske tvang", der er legemliggjort af skatteopkræveren og fogeden.

Det var ved at fratage herremanden hans privilegierettigheder, at borgerskabet ved hjælp af den centrale statsmagt kunne befri de livegne (se tekstserien *Proprietà e Capitale*)⁹ og gøre jorden til "handelsartikel" og dermed til genstand for privat ejendom i dennes fulde mening.

En sådan ejendom kan imidlertid ophæves og dermed også klassen af grundejere, uden at Kapitalen dermed overvindes (jf. Marx og Engels og uendelig mange og uimodsagte citater herfra). Skulle nogen derfor ville bevise, at jorden efter tilintetgørelsen af feudaltvædet intetsteds i Rusland er blevet privat ejendom, der kan afhændes for penge, men altid er blevet fordelt til forpagtning ved central statslig mellemkomst, så beviser dette ikke, at vi er kommet ud af de kapitalistiske forhold.

Hvad der her undersøges, er, at staten, da den havde gjort jorden salgbar til gengæld for penge efter forgodtbefindende, ikke har formået at lade udstrakte dyrkede områder følge op på den teoretiske og retslige udvikling, så de kunne overgå til byggemodning med henblik på bybeboelse. Derved gjorde den ikke fremskridt i retning af socialisme, men snarere tilbageskridt i retning af kejserlig jordoverdragelse eller kongeligt len, så områder af landets territorium kunne overgå til denne eller hin militære eller civile afbenyttelse af land og by.

I *Adressen om borgerkrigen i Frankrig 1871* skriver Marx: "Den centraliserede statsmagt med dens allestedsnærværende organer – stående hær, politi, bureaukrati, gejstlighed og dommerstand, organer, der er skabt efter en plan for en systematisk og hierarkisk arbejdsdeling – stammer fra Enevældens tid, da den tjente det borgerlige samfund i sin vorden som et mægtigt våben i kampen mod feudalismen."¹⁰ Og det bliver udgangspunktet for Marx og Lenin i deres påvisning af, at ganske hurtig viser dette apparat, denne "statsbygning", sig at være maskinen til Kapitalens undertrykkelse af arbejderne.

Sammen med Enevældens statsmaskineri fandt borgerskabet følgelig ret store dele af en ikke-landlig befolkning samlet i de historiske hovedstæder. Men det var ikke mere end en begyndende koncentration i forhold til den, der fulgte af de industrielle transformationer, især efter at de store fabriksanlæg blev samlet i byernes periferier af

⁹ Bragt i tidsskriftet *Prometeo*, I serie, nr. 10, juni-juli 1948, og II serie, nr. 4, juli-september 1952. Senere i Gruppo della Sinistra Comunistas store Bordiga-antologi af økonomikritiske tekster: *Proprietà e capitale – Vulcano della produzione o palude del mercato?* [Ejendom og kapital – Produktionens vulkan eller markedets sump?], Torino, februar 1972. O.a.

¹⁰ MEUS I, op. cit., p. 512. O.a.

indlysende årsager for at "sænke omkostninger", spare på transport og være nær markederne.

Her begyndte så tidsalderen for de store boligbebyggelser. Da der ikke var store friområder til rådighed, så overgik det nye regime til at sanere gamle kvarterer i de traditionelle byer, så nye fabrikker og brede gader kunne komme til der. I denne korte tekst skal den uhyrlige transformations historie ikke beskrives; det drejer sig om at påvise, at den ikke blev modtaget med marxistisk begejstring.

I førnævnte værk om Pariserkommunen forsvarer Marx heftigt kommunarderne mod anklagerne for at have villet afbrænde Paris fremfor at tilbagelevere byen til Thiers' og Bismarcks lejermordere, og han drager en parallel *mellem* den pågældende ødelæggelse, som han står inde for som et legitimt krigsmiddel i en borgerkrig (ligesom ortodokse krigsanalytikere vil kunne stå inde for militære ødelæggelser) og de ødelæggelser, der blev udvirket af kapitalisten Haussmann under Napoleon den lille: "Endnu mindre var de Haussmanns vandalisme, der fejede det historiske Paris væk for at skaffe plads for dagdrivernes Paris."¹¹

Allerede før det andet kejserrige havde Marx ved flere lejligheder påvist den uforskammede spekulation, der næres bag store offentlige arbejder, samt den tvetydige politik, der tilsiger: "Folket skal have arbejde. Der udstedes forordninger om statslige byggearbejder."¹²

Hvad angår dette punkt om den moderne byudvikling som sanering, så går Engels både i dybden og i bredden såvel i sin behandling i klassikeren *Om boligspørgsmålet* som i ungdomsarbejdet om arbejderklassens stilling i England, hvortil han siden henviste i *Om boligspørgsmålet*.¹³

"Vor tids store byers vækst giver ofte, især i de centralt beliggende kvarterer, grundene en kolossalt stigende værdi; de bygninger, der ligger på disse grunde, øger ikke denne værdi, men trykker den snarere ned, fordi de ikke mere svarer til de ændrede forhold; man river dem ned og erstatter dem med andre. Dette sker især med de centralt beliggende arbejderboliger, for hvilke lejen aldrig eller dog kun yderste langsomt kan nå op over et vist maksimum selv ved den største overfyldning. [...] Bonapartismen har gennem sin Haussmann i Paris udnyttet denne tendens i det mest kolossale omfang til svindel og privat berigelse; men Haussmanns ånd er også gået gennem London, Manchester, Liverpool, og i Berlin og Wien synes den ligeledes at føle sig hjemme. Resultatet er, at arbejderne trænges fra byernes midte ud mod omkredsen, at arbejderlejligheder og mindre lejligheder i det hele taget bliver sjældne og dyre og tit slet ikke til at opdrive; for under disse forhold vil byggeindustrien, som finder et langt bedre spekulationsfelt i dyrere lejligheder, kun undtagelsesvis bygge arbejderboliger."¹⁴

Engels illustrerer denne situation, der er meget aktuel for dagens Italien og ikke kun for det, med et eksempel fra Manchester, han havde undersøgt i længere tid: Byen havde et rædselsfuldt kvarter, der hed *Lille Irland*, og omkring 1840 blev det revet ned med henblik på byfornyelse og på anlæggelsen af jernbane. De elendige arbejdere, der var sat på gaden, blev

¹¹ Op. cit. s. 536.

¹² *Louis Bonapartes attende Brumaire*, in: op. cit. p. 334.

¹³ Det drejer sig om artiklen "Lage der arbeitenden Klasse in England", *Rheinische Zeitung*, 25-12-1842. Nu i MEW 1, pp. 464-65.

¹⁴ *Om boligspørgsmålet*, dansk i MEUS I, p. 557. O.a.

imidlertid ikke genhuset i bedre beboelseskvarterer; de måtte slå sig ned i et andet gammelt kvarter beliggende syd for vejen til Oxford, og i 1972 løb floden Medlock over sine bredder og oversvømmede det, hvad der tvang pressen til at beskæftige sig med kvarteret og offentligt gøres beskrivelser af dets gyselige forhold.

I DAG

Man ville tage meget fejl, såfremt man troede, at det i dag foregik på en anden måde efter den megen snak om folke- og arbejderboliger, om sanering og dræning af boligkvarterer.

I lande der som Italien har oplevet en befolkningstilvækst uden en tilsvarende vækst i boligbyggeriet, og hvor husenes alder og krigen tværtimod har formindsket antallet af boliger, dér kontrollerer spekulatøren feltet til trods for forsøg på disciplinering med planer for zoner og byer såsom Ina-Case¹⁵ og lignende tiltag. Arbejderklassernes elendige boligforhold udgør under overdådig udfoldelse af demagogisk retorik kun påskud til nedrivningen af bykvarterer, kaldet "rottereder". På den måde kan man frigøre store grundarealer og opnå meget betydelige værdistigninger under den forudsætning, at der ikke bliver bygget huse til det *samme samfundslag*, men til et *rigere*.

Loven om ekspropriation til almen nytte tjener ikke til at undgå spekulation fra de gamle ejere af de udkantsområder, der må inddrages til byudvikling, sådan som det bliver fremstillet. Udkantsområdernes grundarealer bliver eksproprieret med en pris, der fastsættes ud fra deres afkast som landbrug, dvs. med en pris lavere end den, der ville være på tale ved en gensidig aftale og ejerens indforståelse. Men værdiforøgelse af en "byggemoden" grund i forhold til det landbrugsareal, det var før, er delvis afhængig af det "attraktive", det kapitalistiske system har bibragt de store bymæssige ansamlinger, men skyldes især *byggemodningen* af rå markområder, der forsynes med veje, kloakker, elektricitet, vand, gas, transport osv. Men eftersom byggeindustrien er forpligtet til at opføre arbejderboliger der, dvs. sådanne der giver et lavt afkast, så trækker den sig enten tilbage eller stiller krav om, at kommunen eller staten selv påtager sig omkostningerne ved de generelle anlægsarbejder. Og i dag er det endda blevet til, at staten påtager sig det hele (selvom dens bureaukrati bag efter glemmer det), indbefattet selve opførelsen af bygninger.

Denne produktion af boliger når ikke op på, hvad befolkningstilvæksten behøver, og hvad der er nødvendigt for at modtage de husvilde, der er blevet sat ud af de gamle bygninger, der rundt omkring i byen forfalder og går til.

I mellemtiden har boligspekulationen vendt sig mod byens centrum og benytter det bekvemme våben, der udgøres af ekspropriationslovene. Det drejer sig ofte om skure til opmagasinering forskellige steder i gamle boligkvarterer, og så kan byggeherren anskaffe sig dem for ingenting, selvom det foregår på almindelige handelsbetingelser. Det bliver så kaldt, at gøre husejerens private interesser afhængige af den generelle interesse, som består i den strålende forvandling, der pågår i moderne byer.

I stedet for at få en offentlig virksomhed inddraget i købet, bliver det den private spekulant, der slipper med at betale meget lidt, fordi han ved en stædig indsats har sat bureaukratiets rustne maskine i gang (man skal ikke tro, at det hele er korrupsion: for det meste drejer det sig om at igangsætte et væsen, der ellers slumrer, og et spil, der bliver begunstiget af det parlamentariske regime, hvorved partierne kan presse på). Det er på den

¹⁵ Socialt boligbyggeri i Italien.

måde, at den enorme forskel opstår, mellem hvad det nye byggeri har kostet og det afkast det giver, når det bliver solgt eller udlejet.

Såfremt alt dette blot blev affødt af et simpelt bedrageri mod små og store ejendomsindehavere, og var bestemmende for en rigdomsoverførsel fra disse indehavere til industriens bygherrer, hvori skulle skaden for samfundet da bestå, bliver der listigt spurgt?

Skaden består helt og aldeles i, at antallet af huse og rum, der er til rådighed for de nederste klasser, er blevet reduceret.

Også i de officielle tal bliver det indrømmet, at hvad der bygges i Italien, ikke når op på at kunne formindske den gennemsnitlige trængsel af personer i husene. Men dette gennemsnit er lagt an mellem et yderpunkt af huse med tredive værelser til et herskab og et rum, hvor ti komponenter fra arbejderklasserne vegeterer (og sydpå har vi værre tilfælde). Hvis statistikken ellers tillod at se yderpunkterne efter i sømmene, så ville man kunne konstatere, at luksuslejlighederne er øget i antal med henblik på spekulation, mens de lejligheder, der er tilgængelige for "folket", er tilsvarende formindsket i antal, når man ellers har mulighed for at gøre regning med de nedrivninger, som foregår for at "forskønne" byen. Sammentrængningen af arbejderklassen bliver således efterhånden værre (fordi arbejderklassen dels har adgang til så få nye huse, der altid tilgår halvt borgerlige lag, og især fordi de for ni tiende deles vedkommende havner i de rottere, som fortsat består... Det her kan vare i århundreder).

Den mekanisme, som er knyttet til det almennyttige og de byudviklingsregler, der såvel inden for byggeriet men også inden for alle andre brancher skulle file spidserne af de private fortjenester til fordel for "almenvællets" fantom, virker i det kapitalistiske regime i modsat retning, og det er så blot et af anlægsarbejderne under det regime.

Hverken staten med hele sin monsteragtige kompleksitet eller en af dens mange organer og væsner "går i gang" af sig selv for at rette op på en uhensigtsmæssighed, og den ville heller ikke kunne gøre det. Det er altid et privat foretagende og en privat erhvervsgruppe (der takket være en moderne afsmitning fra andre sektorer får malket den selv samme stat for den likvide kapital til udlæg), som vælger, hvor der skal sættes ind.

Mere end nogensinde giver disse mekanismer, der foregiver at være "offentlige" og "sociale", fri adgang til kapitalens almægtige initiativ.

Det revolutionære proletariat skal derfor ikke tilslutte sig den retorik, der er slået med beundring for det legendariske "saneringsindgreb", og heller ikke falde i svime over de statstyper, der praler af deres byudviklings storslåede forandringer.

Der vil kun være ét slående indgreb til almindelig nytte, og det bliver det, der nedbryder den kapitalistiske stats marxistisk definerede bygning sten for sten.

Menneskearten og jordskorpen¹⁶

Emnet i den foregående *Filo del Tempo* var "Almen nytte og privat slaraffenland", og det var tænkt at skulle klarlægge, hvordan initiativet og valgene inden for den nuværende samfundsøkonomi altid tilkommer dem, der jagter spekulativ profit, og det ikke kun når det drejer sig om deres egne midler, eller når de som selvstændige udfører egen privat virksomhed, men også i tilfældet med de såkaldte offentlige arbejder. Disse hører hjemme i noget, der udråbes som "motiveret af almen nytte", hvorved de oppefra fratages det førhen gældende enkeltstående ejerskab.

Initiativet, valget og beslutningen om det belejlige ved denne eller hin gennemførelse (af veje, jernbaner, vandkanaler, offentligt byggeri, byggemodning i by og på land, havneanlæg og så fremdeles) og prioritering af det ene i forhold til det andet forekommer at være dikteret af et center, som har et overordnet overblik over, hvad der er til almen nytte. Men sådan er det ikke. De er i stedet og altid tænkt, forestillet, igangsat, støttet, gennemført og afsluttet af en privat gruppe, som har foretaget sine beregninger og planlagt at opnå en meget høj gevinst. I dag plejer man at kalde det med en eufemisme "løbe af stablen", selvom man egentlig lader skibe løbe af stablen og inden for økonomien de klassiske "carrozzoni", hvor det er et privat foretagende, der har udarbejdet beregningerne og forudset en meget stor gevinst.¹⁷

Det forholder sig således, at for det foretagende, der er privat i absolut forstand, er finansiering en byrde og indebærer en høj risiko, såfremt resultatet bliver ugunstigt; det vil sige at der i stedet for et udbytte opstår et tab. I tilfældet med de værker og foretagender som er betegnede med det hellige anstrøg af at være til offentlig nytte, er det meget lettere at opnå gode finansieringsbetingelser på forhånd, og det er næsten matematisk udelukket, at der er en risiko for et begrænset, for ikke at sige negativt afkast. Passive renter og eventuelle prisøgninger i de forudsete udgifter er det nemlig i så tilfælde muligt at føre over på det aldeles klassiske Pantalone-budget. Det ville således være bedre at sige: At det drejer sig om arbejder til privat nytte og til svindel med offentlige midler.

Det drejer sig ikke blot om at forstå nogle nutidige processer inden for den kapitalistiske økonomi, der vulgært kaldes *kontrolleret* eller *styret* økonomi, og som kvalitativt set ikke består af noget nyt, og kvantitativt (selvom den hver dag breder sig ud over mere og mere) ikke er noget uforudset. Den økonomi leder tværtimod frem til bekræftelsen af den almene marxistiske opfattelse af samfundsprocessen og til påvisningen af det universelt gyldige udsagn, at ingen af de størrelser, som den nuværende kapitalistiske periode fremhæver, har haft anden interesse end den herskende klasses, dens medlemmers eller grupperes interesser uanset begrundelsen og igangsættelsen af dem, og aldrig hensynet til et samfundsmæssigt gode. Det spørgsmål vi lige har stillet, selv når det bliver behandlet på en begrænset måde med henblik på offentlige byggearbejder i storbyer, og de er alt mere omfattende og larmende i nutiden, hvor de bliver fremhævet og udbasuneret som mesterværker inden for civilisation og klog forvaltning, så er det knyttet til spørgsmålet om indkvarteringen af menneske-dyrene på jorden og til den ikke-civile og ikke-perfekte, men

¹⁶ "Specie umana e crosta terrestre". In *il programma comunista*, nr. 6, 18 december 1952.

¹⁷ Carrozzone: egentlig "stor skurvogn", men her statsholding skabt med henblik på, at mange forskellige interesser kan tilgodeses med økonomisk gevinst for øje. Altså en statsautoriseret korruptionsorganisation ofte under påskud af infrastrukturanlæg og offentligt byggeri. Jf. Metroselskabet i København. O.a.

derimod meningsløse og uformelige løsninger, som den kapitalistiske produktionsmåde præsenterer for os. Vi befinder os således til fulde inden for de grufulde modsigelser, som den revolutionære marxisme anklager som det egentlige ved det nuværende borgerlige samfund, og de modsigelser er ikke begrænsede til fordelingen af arbejdets produkter og til de heraf følgende forhold mellem producenter, men strækker sig uadskilleligt til den geografiske og territoriale placering af redskaberne og anlæggene for produktion og transport. Og således rammer de også menneskene selv, som i ingen anden historisk epoke har været udsat for lignende katastrofale og gyselige vilkår.

I GÅR

Det er ikke uden at godte os en smule, at vi om lidt citerer den passage, hvor Marx fordømmer og morer sig over G.W.F. Hegels begreber, mens han ifølge de sædvanlige dilettanter og letbenede fortolkere altid skulle have vist sin "læremester" den største ærefrygt.

Den irettesættelse, vi skal tage os af, er en af de mange, der fastholder og bekræfter, at de marxistiske undergravninger og radikale udlægninger af menneskeverdenen i selve deres struktur har haft glæde af tidligere epokers meget omfattende indsigter. Derfor undlader de heller ikke at analysere overleverede synspunkter og systemer indbefattet sådanne, som den borgerlige "kultur" selvretfærdigt og indbildsk har villet latterliggøre. Ikke desto mindre har marxismen fået ryddet op i en flok fagfolk, nemlig *rettens* filosoffer og tilhængerne af ideologien om *mennesket som person*.

Ved sin storslåede fremgangsmåde får marxismen påvist, at al værdi – inden for privat- og markedskapitalismen – må måles ud fra det samfundsmæssigt menneskelige arbejde, der er blevet investeret i "goder" af enhver art, hvorfor enhver akkumulation og henlæggelse af ny værdi og rigdom må svare til det udførte og "ikke forbrugte" arbejde, dvs. til en handelsforskel mellem det arbejde, der er udført, og den mængde subsistensmidler, som er blevet overladt arbejderen til sit forbrug. Det er Marx' ærinde på dette sted i ræsonnementet at påvise, at den rigdom, der forbruges, ud over af proletaren og kapitalisten, også af jordejeren, ikke har andet ophav end det. I økonomiske termer er *jordrenten* ikke andet end en *del af merværdien*, nemlig en del der fratages den almene værdi hidrørende fra summen af arbejdernes samfundsmæssige anstrengelser. Det er så den tese, der skulle eliminere den modsatte hypotese (med en oprindelse i den fysiokratiske skole), der hævdede, at rigdom og værdi kunne opstå *af jorden*, før end det menneskelige arbejde havde tilført det noget.

Størrelsen af jordområder, befolkninger og fødevarer taget i betragtning, så må vi i det nuværende historiske stadie rette på enhver "arkadisk" vision, som forfægter en lille, ubekymret og naiv menneskehed, der lever af frugter, som falder ned fra vildt voksende træer og i skødet på mennesker, der synger og kærtegner hinanden under trætoppene. Det er, hvad der er blevet sagt om livet på Tahiti og på andre af Stillehavets øgrupper i et klima af evigt forår. Men så kom den moderne kapitalismes kolonier til, og i stedet for gratis kærlighed i det fri, blev der importeret handelskærlighed og bordeller. Franskmandene siger da også (og det hele ligger i udtalen): *civilisation et siphilisation* (civilisation og udbredelse af syphilis): Papirpenge og farveløse skruebakterier.

Så Marx går i gang med at behandle forholdet mellem mennesket og jorden. For os er mennesket Art, for Herskaberne er det en Person.

Marx forudsætter – og det har vi lært så det nu sidder fast – at han undersøger jordejendom sådan, som den fremstår, når den kapitalistiske produktionsmåde er helt udviklet. Han ved udmærket godt, at i næsten alle lande overlever der andre historiske former

for jordejendom, f.eks. den feudale, som “forudsætter de umiddelbare producenter [...] som blot tilhører til jorden (i form af hoveribønder, livegne, slaver osv.)”¹⁸, men som fortsat har karakter af en godsejers herredømme over en menneskemasse, dernæst den parcellære ejendom, der forudsætter, at agerbrugerne ikke er blevet frataget ejendommen over deres arbejdsbetingelser, dvs. jorden, redskaberne og såsæden.

Det, der har Marx’ interesse, er, hvad der således kan komme ud af de førkapitalistiske former samt få undersøgt et landbrug organiseret omkring følgende elementer: jordejeren, der modtager en regelmæssig afgift fra den kapitalistiske forpagter; forpagteren der bidrager med kapital til de løbende udgifter og udbetaler løn; massen af landarbejdere. Marx forklarer, at det for undersøgelsens skyld derfor er nok at anse den kapitalistiske manufakturvirksomhed for absolut analog til agrarvirksomheden, og kapitalisten, der fremstiller manufakturprodukter, for analog til den, der fremstiller landbrugsprodukter; og for tydelighedens skyld reducerer han de sidste til korn, den afgørende ernæring for moderne folkeslag. Der skal nu blot forklares, hvilken funktion en tredje skikkelse har, der i almindelighed mangler inden for manufakturen, men altid er tilstede i det kapitalistiske landbrug, nemlig jordejeren, og undersøge kilden til hans fortjeneste eller *jordrente*.

Også på dette punkt bliver det påvist, at selvom kapitalismens udvikling tilskynder til fjernelsen af feudale agrarformer og af den lille jordejendom, at alle fæstebønder løsnes fra jordejendommen og at alle selvejerbønder ruineres maksimalt, så alle ender i et proletariat *uden jord* og *uden midler* til rådighed (det drejer sig her om forråd af fødevarer eller af penge til at kunne anskaffe sig dem, når indtægterne udebliver), så udgør den form for jordejendom, der er kompatibel med fuldgyldig kapitalisme, ikke en *nødvendig* betingelse for denne. Med andre ord, så vil jordejendommen forsvinde før industrikapitalismen, og endvidere – som der så strålende bliver redegjort for i passager, der går fra *Anti-Proudhon* i 1847¹⁹ til et af Marx’ sidste breve (som vi læste op på Milano-mødet i september [1952] i vores bevægelse):²⁰ Ophævelsen af privatejendom til jorden betyder ikke en overgang til socialisme; en jordejendom med “traditionelle ingredienser som af de industrielle kapitalister selv [...], som vi senere vil se, i deres kampiver mod jordejendommen bliver stemplet som nyttesløse og smagløse overflødigheder.”²¹

Som det blev sagt i Milano, så kommer dette “senere” efter Engels’ dramatiske *firkantede parenteser*, som afslutter det, vi har af det tredje bind (ved kapitel LII, mens vi her opholder os ved kapitel XXXVII): “Her bryder manuskriptet af”. Vi hævder nu, at kronen på værket skulle være kapitlet med programmet for den samfundsmæssige overgang fra kapitalistisk økonomi til kommunisme.

¹⁸ Karl Marx *Kapitalen 3. Bog*, København: Bibliotek Rhodos, 1972, p. 803. Oversættelse: Ole Thyssen.

¹⁹ Det drejer sig om *Filosofiens elendighed* (dansk i K. Marx, *Skrifter i udvalg*, København: Bibliotek Rhodos, 1974, oversat af Henriette Møller). O.a.

²⁰ Rapporterne til Milano-mødet er omtalt i mit forord til oversættelserne. Marx’ brev til Sorge af 20. juni 1881 står at læse på tysk i Karl Marx, Friedrich Engels, *Briefe über “Das Kapital”*. Oprindelig udgivet på russisk af Marx-Engels-Lenin instituttet i 1948. En gennearbejdet udgave, hvori breve på udenlandsk blev oversat til tysk, udkom i DDR, 1954. Reprint: Erlangen, 1972. O.a.

²¹ Karl Marx *Kapitalen 3. Bog*, op.cit., pp. 804-805. Korrigeret overs. O.a.

Efter disse afklaringer, der altid er nødvendige, selvom de gentages, kan vi i overensstemmelse med den metode, vi med vilje bruger, vende tilbage den marxistiske definition på jordejendom, der modstilles den fjollede fra idealistisk filosofi, som behandles i den note, vi her gengiver:

“Intet kan være mere komisk end Hegels udredning af privatejendommen. Mennesket som person må give sin vilje virkelighed som den ydre naturs sjæl og må således tage denne natur i besiddelse som sin privatejendom. Hvis dette var “personens” bestemmelse, mennesket som person, så ville følgen være, at ethvert menneske måtte være jordbesidder for at virkeliggøre sig som person. Den frie privatejendom over jord – et meget moderne produkt – er ifølge Hegel ikke et bestemt samfundsmæssigt forhold, men et forhold mellem mennesket som person og “naturen”, “menneskets absolutte tilegnelsesret over alle ting”. (Hegel, *Philosophie des Rechts*, Berlin 1840, s. 79). Så meget er i første række klart, at den enkelte person ikke gennem sin egen “vilje” kan gøre sig gældende som ejer over for den fremmede vilje, der ligeledes vil legemliggøre sig på den samme stump jord. Hertil hører ganske andre ting end den gode vilje. <Ved ironisk at anvende den hegelske jargon, som han har behersket siden 1840, får Marx antydning, at der skal mere til end den gode vilje, nemlig en omgang klø>.²² Yderligere er det absolut ikke til at overskue, hvor “personen” sætter grænsen for virkeliggørelsen af sin vilje, om hans viljes eksistens realiserer sig i et helt land, eller om den kræver en hel række lande for gennem deres tilegnelse “at manifestere min viljes suverænitæt over for tingene”. [s. 80]. Her bryder det også fuldstændig sammen for Hegel. “Tilegnelsen er af en ganske særegen art; jeg tager ikke mere i besiddelse, end jeg berører med min krop, men hertil kommer med det samme, at de ydre ting har en større udstrækning, end jeg kan omfatte. Idet jeg således har noget i min besiddelse, er der også dermed noget andet forbundet med det. Jeg udøver tilegnelsen ved hjælp af min hånd, men dens område kan udvides”. (s. 90, 91). Men dette andet står igen i forbindelse med noget andet, og således forsvinder grænsen for, hvor langt min vilje som sjæl mod udøse sig i jorden. “Når jeg besidder noget, så går forstanden straks over til, at ikke blot det, jeg umiddelbart besidder, men også det dermed sammenhængende er mit. Her må den positive ret foretage sine bestemmelser, thi af begrebet kan der ikke udledes mere”. (s. 91). Dette er en overordentlig naiv indrømmelse “af begrebet” <fortsætter Marx> og beviser, at det begreb, som fra starten begår den bommert at opfatte en ganske bestemt og til det borgerlige samfund tilknyttet juridisk forestilling om jordejendom som absolut, “intet” begriber af de virkelige gestaltninger af denne jordejendom. Der ligger samtidig en indrømmelse i, at med den samfundsmæssige, dvs. økonomiske udviklings vekslende behov kan og må den “positive rets” afgørelser veksle.”²³

Det er afslutningen på Marx’ meget vigtige note.

Idealistisk spekulation søger forgæves efter et forhold mellem personen og jord-tingen, og den beskriver det som en projektion fra førstnævnte af mystiske magnetiske viljestrømme. Marxismen tilsidesætter først person-fetichen, og søger så at spore det historiske forløb, der kan variere ganske meget, hvad angår forholdet mellem mennesket, som art og samfund, og landbruget, og til sidst fastlægger den det positivt som en virkelighed af klasseforhold med

²² Spidse parenteser om Bordigas indskud. O.a.

²³ Karl Marx *Kapitalen 3. Bog*, København: Bibliotek Rhodos, 1972. Oversættelse: Ole Thyssen. Et par termer er modificeret i den danske oversættelse. O.a.

mennesker, der i landbrugsproduktionen har forskellige opgaver samt fordeler produkter og udbytte på forskellig måde. Oh supermagtesløshed i filosofering og borgerlig filosofifilisteri!

Disse passager hos Hegel, og *eleven* Karls irettesættelse, kommer belejligt for at påvise, hvor megen lugt af hegelianisme, der udgår fra stalintorinomarxisternes anmassende larm.²⁴ Når en såkaldt marxist har båret offer til de to pestbefængte teser, på den ene side den *menneskelige persons værdighed og fordelingen af jorden* til bønderne på den anden, så skal man ikke vente på en tredje tåbelighed: Bægeret er allerede helt fuldt.

I det kapitel, vi er i gang med at studere, kommer Marx kun med antydninger om den forudgående historie vedrørende anvendelsen og *organisationen* af jorden fra menneskets side før den nuværende, kapitalistiske fase. Fra begyndelsen af forklarer han dog, at det ikke blot drejer sig om en simpel "overfladeret" i det, som nutidens *positive ret* fastlægger som jordejendom, der kan afhændes ved udveksling for penge. Det drejer sig om et stadie i indretningen af menneskelige anlæg på jordens "skorpe", dvs. af et lag, der har en udstrækning for oven på jordoverfladen og ned i undergrunden. Marx forklarer nemlig, at han lader betegnelsen *jord* også omfatte *vandløb*, når de bruges i et økonomisk øjemed, samt at han i sin behandling af jordrenteteorien ikke blot inddrager den, der kan afledes af jordens dyrkelse, men også den, der omfatter minedrift, byggemodning, opførelse af bygninger, og ethvert grundfast anlæg, der måtte befinde sig over eller under overfladen.

Anvendelsen af alle disse former kræver bidrag fra finanskapitalen for at kunne så, bearbejde, høste, grave, opføre osv. "Matrikelretten", hvor hver indføring tilskrives en partikel til en indehaver, fastslår, at anlægsvirksomheden, der har indsamlet kapital, ikke må igangsætte arbejdet, såfremt den ikke har opnået en tilladelse til at overskride tomtens grænser og komme i gang med sine lønarbejdere og ansatte. Dermed åbner anlægsvirksomheden en tidsbreche i jordmonopolet, hvis indehaver den positive ret ellers ikke ville kunne forbyde at sætte sig i sin liggestol midt i det hele for at sole sin bug beskyttet af skilte med påskriften "adgang forbudt". Når man altså ser bort fra den raffinerede løsning, der består i tvangsekspropriation.

Det er altså et monopol, og ikke en ejendom som den man har til forbrugsgenstande. Imidlertid må tilladelsen til at bryde eller afbryde monopolet betales: Så virksomhedens kapitalist betaler en årlig leje. Han tjener da det mindre ved at tage den omtalte sum penge fra den totale profit, som han opnår, når han har betalt 1000 til arbejdet og solgt korn for 2000. Så i sig selv giver jorden, ja, end ikke de kalorier, som solen bestråler, noget til ham med liggestolen, og ikke desto mindre kan han slubre rente i sig, eftersom den er blevet fratrukket den arbejdsværdi, der er frembragt af dem, som har lagt ryg og ikke bug til, mens de sveddryppende åbnede den jomfruelige jords bug til befrugtning med hakker og spader.

Marx påviser, at det er selve loven om kapitalens profitratefald, der sammen med alle øvrige faktorer får jordmonopolets værdi til at stige så meget, og at denne stigning har været størst for de ikke rent landbrugsmæssige former såsom minedrift og byggemodning, og det især nær de store byer.

²⁴ Den franske oversætter, Jean Bouton, har indsat en lakonisk note her: "Autrement dit, du gramscisme", dvs.: "Med andre ord, fra gramscismen". Men det, Bordiga havde i tankerne med denne formulering, var den udgave af Gramscis eftermæle, som PCIs leder Palmiro Togliatti fik sammenstykket efter krigen ved hjælp af navnecensurering, forfalskninger af partihistorien og bagvaskelse. O.a.

Før vi fortsætter og sammen med Marx når til påvisningen af, at det moderne forhold mellem mennesker og jord er det værste, hvad anvendelserne angår, dvs. den "udrustning" af jordskorpen, der skyldes de forskellige installationer, så gennemløber vi i al hast menneskehistorien om *erobringen af skorpen*, mens vi ikke søger efter spor, der skulle kunne formidle viljeshandlinger, men derimod de fysiske virkninger af generationers arbejde og anstrengelser, ikke udførte fordi der først var fornuft og erkendelse, men fordi der først var behovet, alt mens den menneskelige kollektivitet i udførelsernes forskellige stadier og på forskellig måde sørgede for egen sikkerhed, liv og reproduktion, og alt efter hændelsesforløbet med succes eller katastrofer til følge.

Mennesket er ikke det eneste dyr, der efterlader sig spor på jordens skorpe, og det begrænser sig ikke til at bevæge sig af sted med lette skridt, som lige strejfer grænseoverfladen og blot efterlader spor som fiskens svømmen i vandet eller fuglenes flugt i luften. I en vis forstand er mennesket underlegen, og Leonardos drøm har endnu ikke formået at løfte det op fra jorden ved egen muskelkraft, og ikke ved hjælp af fartøjer, som han ellers overlod til et får at afprøve. En batyskaf af den bedste stål har ikke tilladt Piccard at nå længere end nogle hundrede meter ned i oceanets dyb, mens livet pulserer videre i dybhavsgravene, hvor det måske opstod. Hvad fastlandets skorpe angår, så tilkommer der måske mennesket et primat blandt de zoologiske arter, men det var ikke det første, der efterlod sig spor i jordens indre eller over dens overflade, eftersom mange dyr bevæger sig omkring i dybe gange, mens den mystiske plante-dyrekoloni, korallen, af sine kalklig kan opføre hele øer, som vi anser for fuldgyldige dele af jordens geofysiske skelet til forskel fra vores egne bygningsværker.

Såfremt mennesket først var nomade ligesom dyrene og ikke havde nogen interesse i at give sig "faste installationer", så afstedkom dets første *viljeshandlinger* – som Hegel ville have sagt – dermed ingen besjæling af grundlaget, af jorden eller klippen, men højst af en gren, der blev afrevet til kølle, eller en sten afhugget til økse. Til gengæld havde det haft forløbere blandt andre levende væsner, der "koloniserede" skorpen og var ophav til "faste installationer", og det drejede sig ikke blot om fastgroede væsener, men også i flere tilfælde af nogle, der bevægede sig selv, såfremt det ellers passer, at bæveren har en beboelse og elefanten en kirkegård.

Vi forlader nu nomaden, som på jordskorpen kun efterlader svage spor, der snart forsvinder, og kommer til de første fastboende samfund. Uden nogen hensigt om at skildre disses historie, bemærker vi blot, at det tog flere tusind år, før man under indtryk af befolkningstilvæksten og som følge af de første tekniske arbejdsredskaber kunne påbegynde opførelsen af egentlige bygninger, som overgik nomadernes telte og samernes ishytter. Mennesket begyndte at udgrave jorden; først og fremmest med henblik på sten og mørtel, som skulle tjene til at opføre grundlaget under jorden til de første huse og andre bygninger; og på den vilde skorpe blev der anlagt de første veje, kanaler og andre murværk og stier, der overlevede i århundreder eller blev slettet og flyttet med tiden.

Menneskesamfundenes "udrustning af jordskorpen" afsatte få og ikke dybe mærker, så længe landbruget udgjorde den fremherskende produktion, befolkningstætheden var lav, behovene begrænsede, selvom der var opstået et krav om faste territoriale hovedsæder, vedholdende ikke kun over for naturkatastrofer, men også over for angreb eller invasion og ødelæggelse hidrørende fra andre menneskegrupper, alt mens udvekslingen af produkter mellem de forskellige egne forblev i sin vorden. Langt størstedelen af det rum, der var nødvendigt for de forskellige folkeslag, blev ikke udsat for andre indgreb end agerdyrkning, der indebærer en pløjning af 15-20 cm. i dybden. Det var derfor fordelagtigt at

lade den jord ligge hen, som ikke var så frugtbar eller ofte udsat for oversvømmelser, sumpet og usund, hjemstøgt af vinde eller tidevand, med for lidt regn, beliggende på vanskeligt tilgængelige højdedrag osv.

Mellem de dyrkede marker lå bøndernes få og grove beboelser, et beskedent netværk af stier at betræde til fods eller ridende samt sparsomme overrislingsanlæg til støtte for den rurale teknik. I ny og næ lå der et slot, hvor et herskab holdt til eller en bandedejer, og lidt efter lidt opstod der landsbyer omkring dem med de første håndværkere. I middelalderen var de få og lidt befolkede, færre end i den klassiske oldtid, mens byerne lå langt fra hinanden indbyrdes forbundne af usikre hovedveje og benyttet af langsomme kærre med forspand. Havne- og kystbyerne var uden større betydning frem til det tolvte århundrede på grund af skibsfartens ringe indflydelse på den almene økonomi, uanset at nogle kystbefolkninger i ældre tid havde drevet søfarten til bemærkelsesværdige resultater.

Uanset, så var den spredte befolkning i overtal i forhold til den befolkning, der boede i byer.

Der er ellers et omkvæd uden hoved og hale fra oplysningstiden: Det er bybefolkningen der har udviklet skoler, kulturen, civilisationen, befolkningens deltagelse i det politiske liv, i friheden, i udviklingen af *den menneskelige værdighed*. Og der har vi den igen: Jo oftere vi ser tusinder eller millioner af *individer* mast sammen i stinkende højhuse, i militære slagterhuse, forlægninger eller fængsler, og jo hyppigere de bliver reduceret til grød af bomber, såvel de ikke-atomare som de atomare, desto mere spredes og smitter den farisæiske dyrkelse af *individet*.

Frem for alt udviklede beboelsen i byer epidemier og pestsygdomme, overtro og fanatisme, fysisk og kriminel degeneration, dannelsen af pjalteproletariatet samt en forbrydervirksomhed, der var værre end det banditvæsen, der århundredet før havde holdt til på landevejene. Herefter tog kriminaliteten voldsomt til ifølge alle statistikker, og mere i de udviklede og rige lande end i de mere tilbagestående, og gjorde det især i dem, hvor byerne var størst.

Det drejer sig ikke om at lovprise massernes nuværende situation på landet, eftersom der er meget få eksempler på et rigtigt agrarproletariat, som er ordentligt huset i moderne boliger beliggende i god indbyrdes afstand på et territorium, og ikke atter ophobet i store byansamlinger på over 50.000 beboere. Hvad angår den lille selvejerbonde, der bor i et hus nær sin jordlod, så er det heller ikke en løsning at satse på. Om dette befolkningslag, som i dag besynges af fascister, katolikker og falske venstrefrynsere, de være sig demokratistiske eller stalinistiske, skriver Marx:

“Den lille jordejendom skaber en klasse af barbarer, der står halvvejs uden for samfundet og forener primitive samfundsformers råhed med de lidelser og ulykker, der karakteriserer civiliserede lande”.²⁵

Senere vil vi bedre kunne præcisere udviklingen af denne skildring, men det står ikke bedre til for den store landbrugsejendom og for den moderne industri. Den første fører til en gradvis reduktion af landbobefolkningen og af jordens frugtbarhed, mens den anden tilintetgør “arbejdskraften og dermed menneskets naturkraft”.²⁶ De “virker sammen”, tilføjer Marx. Såvel for ham som for os er de barbariske folkeslags sunde og seje grovhed et mindre onde end massernes degeneration i den kapitalistiske epoke, som vores fjender ellers omtaler

²⁵ K. Marx, *Kapitalen 3. Bog*, København: Bibliotek Rhodos, 1972, pp. 1045-46. Oversættelse: Henriette Møller.

²⁶ Ibid.

med ordet civilisation: Men velanbragt og bogstaveligt vil termen civilisation sige at leve *bymæssigt*, og det svarer egentlig godt til de store sammenhobede monsterbyer, der udgøres af de borgerlige metropoler.

I DAG

Vi er ikke i gang med at behandle byudviklingen og dens virkninger inden for hele det samfundsmæssige udviklingsforløb, men ud fra det "tekniske" grundlag for måden, hvorpå jordoverfladen organiseres. For når den ophører med at være et rum, der er revet lidt op med henblik på dyrkning, så udrustes den intenst med alle anlæg og hvad der dertil hører for at kunne tjene som bærende underlag for bygningskomplekser; og den får gader, afløbskanaler, vandforsyning, elektricitet, gas til lys og varme, samt kommunikationsmidler af alle slags og offentlige transportmidler af enhver type. Siden antikken er de forladte områder fra byer, der er gået i forfald eller er blevet revet ned under ødelæggelsers hærgen, blevet golde og uegnede til nogen som helst dyrkning, som oaser af ørken mellem opdyrkede marker, og det til trods for at deres anlæg var mindre omfattende og sammenviklede med undergrunden. Så den udbredelse af byer til skade for landet, der følger med tilstrømningen af mennesker mod byerne fra landet, indebærer en meget diversificeret og mere dybtgående forvandling af "jordskorpen" fra menneskets side. Og det er fra disse anderledes tekniske omstændigheder, at der opstår de nye økonomiske forhold for værdi og rente, som Marx og Engels får defineret. Og der opstår samfundsmæssige forhold samt programmerne for den sociale revolution.

Henholder man sig til moderne teknik, så er systemet med de store befolkningskoncentrationer "økonomisk" for de udgifter, der er nødvendige på alle områder "for at kunne anbringe befolkningen i det territorium, den beboer". Men et sådant kriterium for økonomi betyder blot, at økonomien er egnet til den herskende klasses profit og monopol. Den ville more sig over et forslag om at indrette boliger med større indbyrdes afstand og mere ensartet, og den ville hævde, at installationernes forgrening ville indebære "falske udgifter" for alle forsyningssystemer, der angik husenes og personernes adgang til tilførsler og afløb. Højdepunktet i selvhøjtidelig fremstilling finder vi imidlertid inden for anvendt videnskab, der gør sig til af fortsatte fremskridt, men i stigende grad har retning mod en bunke løgn med beregninger og konklusioner, der er forkerte med vilje og helt indsvøbt i et speget spil af overtro og banaliteter tilvejebragte under pres fra forretningsverdenen.

Italien er et meget tæt befolket land, der i gennemsnit har 150 beboere pr. kvadratkilometer. Men i byerne og under alle omstændigheder i deres midte samt uden at tage de mest usle byer i betragtning, finder vi 400 beboere pr. hektar, dvs. 40.000 pr. kvadratkilometer: Befolkningstætheden her er således 250 gange større end gennemsnittet, og sammenligner man befolkningstætheden for bygennemsnittet med det rurale gennemsnit, så vil skævheden være endnu større. Mens kapitalens "økonomiske politik" tenderer i retning af at gøre denne skrækkelige kontrast endnu voldsommere, så vil revolutionær politik gå til frontalangreb mod den med radikale midler.

Moderne ingeniørvirksomhed foregiver at have tilvejebragt mesterværker ved hjælp af massive enhedsanlæg til byernes vandforsyning, oplysning, opretholde overfyldte transportmidler, vedligeholde gaderne osv. ved at fjerne affald og uskadeliggøre det, dvs. at mineralisere de organiske dele eller transportere dem langt væk til de store floder eller til havet, alt mens der naturligvis vises foragt for den rurale organisation, der fandtes i enhver

bondegård eller grupper af gårde, der på næsten "naturlig måde" skaffede sig forsyninger af vand eller sørgede for genanvendelse af affald.

Den unge færdiguddannede, der sidder med sine opdaterende tidsskrifter, ville nok rynke på næsen, hvis han kom til at læse en passage hos Engels (fra *Om boligspørgsmålet*), og han ville bedømme teksten fra 1872 som værende gammeldags og "tilbagelagt" af tidens gang og af de geniale moderne fremgangsmåder. Engels svarer dem, der hævder, at ophævelsen af kontrasten mellem by og land er en utopi, fordi den er *naturlig eller rettere et resultat af historiske faktorer*.

"Ophævelsen af modsætningen mellem land og by er ikke mere og ikke mindre en utopi end ophævelsen af modsætningen mellem kapitalister og lønarbejdere. Den bliver dag for dag stadig mere et praktisk krav fra såvel industri- som landbrugsproduktionen. Ingen har mere højroset krævet den end Liebig i sine skrifter om landbrugets kemi, hvor hans første krav stadig er, at mennesket skal give marken det tilbage, som det får fra den, og hvor han beviser, at kun byernes, navnlig de store byers eksistens forhindrer dette".²⁷

Og den samme færdiguddannede vil udbryde "Liebig", sikke en oldsag!²⁸ Hvor mange data manglede han ikke, som vi har i dag efter et århundrede med forskning på alle felter, kemiske, biologiske og agronomiske! Liebig bliver også citeret af Marx, og bør man have mere tiltro til ham end til moderne universitetsfolk, så er det fordi han ud over at mangle erfaring med nutidens forskning også manglede noget, der er værd at tage i betragtning: Præmieringer og stipendier fra Montecatini eller Agfa.

"Når man ser, hvordan der alene her i London produceres mere gødning end i hele kongeriget Sachsen, og at det dag for dag under uhyre omkostninger hældes i havet, og når man ser, hvilke kolossale anlæg, der kræves for at forhindre, at denne gødning forgifter hele London, så får utopien om afskaffelsen af modsætningen mellem land og by et mærkelig praktisk grundlag. Og selv det forholdsvis ubetydelige Berlin <det er så ikke længere tilfældet i 1952>²⁹ har i mindst tredive år været fyldt af stank fra sit eget skarn. På en anden side er det en ren utopi, når man, som Proudhon, vil revolutionere det nuværende borgerlige samfund og vil opretholde bonden som sådan. Kun en så vidt mulig ligelig fordeling af befolkningen ud over hele landet, kun en intim forbindelse af industriproduktion med landbrugsproduktion samt en udvidelse af kommunikationsmidlerne, som dette kræver – det forudsættes, at den kapitalistiske produktionsmåde afskaffes – er i stand til at rive landbefolkningen ud af den isolation og fordummelse, i hvilken den næsten uforandret har vegeteret i årtusinder".³⁰

Man bør ikke tro, at Liebigs tese skulle være tilbagelagt. Ifølge den er det kredsløb, hvori der indgår det organiske materiale, som livet behøver, ramt af underskud, såfremt der gives afkald på menneskenes og mange dyrs afføring. Det afkald er nu sket og blevet bekræftet ud fra en kunstfærdig byggehygiejne, som ikke ville være i overensstemmelse med postulaterne

²⁷ Fr. Engels *Om boligspørgsmålet*, i Marx Engels Udvalgte Skrifter (MEUS) bind I, København: Forlaget Tiden, 1952, p. 624.

²⁸ Justus von Liebig (1803-1873), kemiker og landbrugsøkonom. Også citeret i *Kapitalens* første og tredje bind.

²⁹ Bordigas indskud. O.a.

³⁰ Fr. Engels *Om boligspørgsmålet*, *ibid*.

fra spekulation i profit, såfremt der blev rejst tvivl om det betimelige i, at enorme menneskemasser skal presses sammen i de zoner, der er indrettet med underjordiske anlæg til forsyninger og affald, samtidig med at deres vejtrækning tvinges ind i "stållungernes" ventilation.

I betragtning af den jord, der er til rådighed for dyrkning, og af beregningerne af den varmeenergi og de stofskifteforhold, der behøves, når moderne udforskning af perspektiverne for at kunne fremstille fødevarer svarende til befolkningsvæksten frem til, at der vil være mangel på fødevarer. Man overvejer at søge efter anvendelige erstatninger ved udvinding fra havvandets "plankton", dvs. de mindste legemer fra vanddyr, som er udbredte i havene og som skulle kunne koncentreres til konserves i dåser. Det lader sig også forudse, at der kan foretages transformationer atomerne imellem inden for kemi, så der kan fremstilles ernæringspiller syntetisk (hvilket bringer det svar i erindring, som en dame gav, da hun fik at vide, at for fremtiden ville børn blive til i laboratorier: Jeg er fuld af beundring, men tror nok, at man altid vil vende tilbage til det gamle system med glæde!). Ser vi bort fra sådanne futuristiske visioner, så er det et faktum, at i dag lider kredsløbet mellem landbrugsjord, dyr og mennesker især under mangel på kvælstof.

Hvorfor skulle vi se bort fra de enorme tab ved afløbenes nuværende steriliseringssystemer (sterilisering kan nøjes med et stærkt opløsningsmiddel og få timers varighed), når nu også forsyningerne af mineralsk gødning er ved at slippe op for nogle gødningers vedkommende? Menneskeslægten er ved at tilintetgøre talløse mængder af kalorier fra den vitale sektor, ligesom det også sker ved opbevaringen af de døde. Man behøver ikke at frygte, at vi ligesom nazisterne ønsker at industrialisere lig, ikke mindst fordi summen af ekskrementer fra et menneske med et liv af en gennemsnitlig varighed vejer 300 gange mere end dets kropsvægt. Kunne man imidlertid erstatte kirkegårdene med en anden anordning, gerne en til frigivelse af mineraler, så ville der kunne udvindes jord til agerbrug. Og i dag er bygherrerne til og med begærlige efter jord, der kan byggemodnes... Men ingen skal tro, at vi vil bane vejen for dem.

Vi befinder os således – sammen med Marx og Engels – inden for et emne, der ikke har med utopi eller vage hypoteser at gøre, men med et præcist, efterrevolutionært og efterkapitalistisk samfundsprogram, der forudser de første sammenhængende "projekter" med henblik på at fremme et *ensartet netværk* til jordskorpens udrustning, i hvis knudepunkter mennesket hverken vil være bonde eller byboer. Nu kan det borgerlige demokrati gyse, når vi til borgernes mange friheder har tænkt os at føje friheden ... til at gøde. Det har ellers reduceret dem til at måtte give afkald på *friheden til at trække vejret*: Den sorte tågebanke, der sænkede sig over Storlondon afbrød enhver aktivitet i ugevis, fordi den i lungerne hos dem, der vovede sig ud i byen, efterlod kulstøv hidrørende fra de tusinder af skorstene, der befinder sig rundt om byen. Og det overflødiggjorde helt og aldeles de storslåede lyssystemer til reklamer, transport og kontorlandskaber. Det fik tyve og røvere så til gengæld stor glæde af.

Vi befinder os således meget langt fra den ligevægt mellem byboerens og landboerens "interesser", som omtales i Stalins sidste erklæringer. Det er et postulat, som kapitalismen forgæves stræber efter, mens den socialistiske revolutions interesse består i at tilbagelægge samfundsklasser og dermed muligheden af, at samfundsgrupper kan sikre sig forbedringer og velfæld på en anden samfundsgruppes bekostning.

Det er ikke længere et spørgsmål om at fordele frugterne fra en virksomhed, der er så irrationel, som skorpen på vores planet er blevet det, i kraft af det kapitalistiske systems

vilje til at fremme en foregiven modernisering af de ældre systemer. Det drejer sig ikke længere om en økonomi begrundet ved en uoverensstemmelse om rigdommen på varer eller penge; det drejer sig om fysisk at indføre en helt anden måde teknisk at udruste jorden, undergrunden og det der er på jorden. Måske vil man i ny og næ lade en af den borgerlige tidsalders hovedværker blive stående i arkæologisk øjemed, så de, der har fuldbragt det epokegørende værk, der udsprang af den revolutionære verdensexplosion, kan huske den.

.....